

RALPH MILIBAND

LENJINOVA DRŽAVA I REVOLUCIJA

»**Država i revolucija**« s pravom je smatrana jednim od najvažnijih Lenjinovih djela. Ona se usmjerila na pitanje od najvećeg značaja za socijalističku teoriju i praksu, od kojih ni jedno nije izgubilo značaj. Prije je obrnuto. Kao iskaz marksističke teorije države ono je prije a osobito nakon osvajanja vlasti, zato što ju je napisao Lenjin, uživao izuzetno autoritativan status za niz generacija socijalista. Nikada izuzetniji nego u recentnim godinama, budući da se njezin duh i bit mogu lako prizvati protiv hiper-birokratskog iskustva režima ruskog tipa kao i protiv službenih komunističkih partija. Ukratko, ovo je, zbog bitnih i uzgrednih razloga, doista jedan od »svetih tekstova« (Sacred texts) marksističkog mišljenja.

»Sveti tekstovi« su, međutim, tuđi duhu marksizma ili bi barem trebali biti tuđi. To je samo od sebe dovoljan razlog da se »**Država i revolucija**« podvrgne kritičkoj analizi. Ali postoje također drugi i specifičniji razlog da se poduzme takva analiza. Obično se unutar marksističke tradicije držalo da ovo Lenjinovo djelo osigurava teorijsko i dakako praktičko rješenje svih važnih pitanja socijalističkog vršenja vlasti. Moje shvaćanje ovog djela i toga zbog čega je ono vrijedno, sugerira drugačiji zaključak: »**Država i revolucija**«, daleko od toga da rješi probleme kojima se bavi, služi samo isticanju njihove složenosti i naglašavanju nečeg što iskustvo više od pola stoljeća svakako obilno i tragično potvrđuje, naime, da vršenje **socijalističke** vlasti ostaje Ahilova peta marksizma. Radi toga u godini koja će potvrditi toliko opravdanu proslavu Lenjinova genija i ostvarenja, kritičko procjenjivanje »**Države i revolucije**« ne dolazi u loš čas. Jer jedino se ispitivanjem praznina u argumentu koje ističe diskusija o temeljnim problemima socijalističkog projekta može unaprijediti.

Temeljna tačka na kojoj se oslanja čitav Lenjinov argumenat i kojoj se on neprestano vraća potječe od Marxa i Engelsa. Naime, dok su sve prijašnje revolucije usavršile (tj. ojačale) državnu mašinu »radnička klasa ne može naprosto uzeti gotovu državnu mašinu i upotrijebiti je za svoje vlastite ciljeve«. Ona mora uništiti, razbiti, razoriti tu mašinu. Glavni značaj koji je Lenjin pridavao toj ideji često se uzimao u tom smislu da je cilj »**Države i revolucije**« protustavljanje nasilne revolucije »mirovnom prijelazu«. To nije tako. Suprostavljanje je sigurno važno i Lenjin je vjerovao (mnogo kategoričnije od Marxa, slučajno) da se socijalistička revolucija ne bi mogla ostvariti osim nasilnim sredstvima. Ali kako je nedavno talijanski marksist Lucio Colletti primjetio:

»Lenjinova polemika nije upravljena protiv onih koji ne žele zaposjedanje vlasti. Objekt napada nije **reformizam**. Nasuprot tome ona je upravljena protiv onih koji teže zaposjesti vlast ali ne teže razaranju stare države«.¹ Sasvim suprotno u navedenom citatu je previše jako naglašeno: Lenjin **također** raspravlja protiv reformizma. Ali je istina da je njegova glavna preokupacija u **»Državi i revoluciji«** napasti i odbaciti svaki pojam revolucije koji doslovno ne uzima Marxovo gledište da se buržoaska država mora uništiti.

Jasno i koncizno pitanje što ga ova povlači jest koja vrsta post-revolucionarne države dolazi nakon uništene buržoaske države. Jer je, naravno, jedan od temeljnih načela marksizma i jedna od njegovih osnovnih razlika od anarhizma u tome, da dok revolucija mora uništiti staru državu, ona ne ukida državu samu: država i dalje postoji i traje dulje vremena, pa makar počinje odmah »odumirati« (wither away). Najznačajnije u odgovoru što ga Lenjin daje na pitanje o prirodi post-revolucionarne države jest dokle on uzima pojam »odumiranje države« u **»Državi i revoluciji«**: do sada ustvari, da država u vrijeme neposredno iza revolucije ne samo da mora početi da odumire, nego **da je već na višem stupnju raspadanja**.

Mora se odmah primjetiti da ovo ne znači da će revolucionarna vlast biti slaba. Sasvim suprotno, Lenjin nije nikada prestao insistirati na tome da ona mora doista biti veoma jaka i da mora ostati jaka dulji vremenski period. To znači da tu vlast ne vrši država u uobičajenom značenju riječi, tj kao reparaturu i zaseban organ vlasti, ma kako »demokratski«, nego da se »država« pretvorila u »državu birokrata« u državu naoružanih radnika« (p. 334). To je, Lenjin primjećuje, »ipak državna mašina«, ali »u obliku naoružanih radnika koji formiraju miliciju što uključuje čitavo pučanstvo« (p. 336). Ponovo: »svi građani transformirani su u pomoćnike u službi države, koja se sastoji od naoružanih radnika« (p. 336); nadalje, »država, to je naoružan proleterijat i organizam kao vladajuća klasa« (p. 308). Identične ili slične formulacije pojavljuju se kroz cijelo djelo.

U djelu **»Proleterska revolucija i renegat Kautski«**, napisanom poslije boljševičkog zaposjedanja vlasti, Lenjin je oštro odbacio gledište Kautskoga da klasa »može jedino dominirati ali ne vladati«: »Isto tako sasvim pogrešno je reći da klasa ne može vladati«, pisao je Lenjin. »Takav apsurd može izraziti samo parlamentarni **kreten** koji ne vidi ništa nego buržoaske parlamente, koji nije primjetio ništa nego »vladajuće partije«.² **Država i revolucija** upravo je zasnovana na zamisli da proleterijat **može vladati**, a ne samo »dominirati« i da on mora tako činiti ako će diktatura proletarijata biti nešto više od parole. »Revolucija se«, Lenjin također piše, »ne sastoji u komandiranju, vladanju nove klase pomoću **stare** državne mašine, nego u **razbijanju** te mašine od strane ove klase i komandiranju, vladanje s pomoću **nove** mašine. Kautski zamagljuje ove **temeljnu** ideju marksizma, ili je moguće ne razumije«.

¹ Lucio Colletti, »Power and Democracy in Socialist Society« u: **New Left Review**, No. 56, July–August 1969, str. 19.

² V. I. Lenin, **The Proletarian Revolution and the Renegade Kautsky**, London, 1941., str. 24. (Kurziv u tekstu)

(p. 347). Ta nova »mašina«, kako se ona javlja u **Državi i revoluciji**, je država naoružanih radnika. To uključuje, po svoj prilici, neposredovanu klasnu vladavinu, ideju mnogo tjesnije povezanu s anarhizmom nego s marksizmom.

To zahtjeva da se pobliže odredi. Ali što se tiče »**Države i revolucije**«* očito je **kako malo** treba da bi to pobliže odredili, kako to namjeravamo pokazati.

Lenjin energično napada anarhiste i inzistira na potrebi očuvanja države u periodu diktature proletarijata. »Mi nismo utopisti«, piše on, »mi ne sanjamo o oslobođenju od cijele administracije **najednom**, od podređenosti« (p.298). Ali zatim nastavlja: »Potčinjenost, međutim, mora biti prema naoružanoj avangardi svih izrabljivanih i radnih ljudi, **tj. pren.a prektorijatu** (podvukao autor). Početak se odmah može i mora učiniti, prekonoći, zamijeniti posebno upravljanje državnih činovnika jednostavnim funkcijama 'poslovođa i knjigovođa', funkcijama koje su već posve unutar moći prosječnog gradskog stanovnika i koje se mogu dobro obaviti za radničku plaću. **Mi**, radnici, organizirat ćemo krupnu proizvodnju na temelju kojeg je kapitalizam već stvorio, oslanjajući se na naše vlastito iskustvo kao radnika, uspostavljajući striktnu gvozdenu disciplinu poduprtu državom naoružanih radnika. **Mi** ćemo svesti ulogu državnih činovnika na to, da je dalje vrše prema našim instrukcijama kao odgovornim, opozivi, umjereno plaćeni i poslovođe i knjigovođe, naravno uz pomoć tehničara svih vrsta, tipova i stupnjeva« (p. 298).

Jasno je, da neka vrsta činovništva i dalje postoji, ali jednako je jasno da su te funkcije pod najstriktnijim i kontinuiranim nadzorom i kontrolom naoružanih radnika, a činovnici su, kako Lenjin ponovljeno primjećuje, smjenjivi u svako vrijeme. »Birokrati«, prema ovom pogledu, nisu potpuno ukinuti, ali oni su svedeni na ulogu posve potčinjenih izvršilaca narodne volje, kako je izražavaju naoružani radnici.

Što se tiče druge glavne institucije stare države, stajaće vojske, ona je zamijenjena, prema ranije citiranim riječima, naoružanim radnicima koji stvaraju miliciju što uključuje cijeli narod.

Prema tome, s dvije institucije što ih Lenjin gleda kao »najkarakterističnije« (p. 283) za buržoasku državnu mašinu, on radikalno postupa: jedna od njih, birokracija, drastično je svedena na mjeru, a ono što je od nje ostalo potpuno je podvrgnuto direktnijem nadzoru naroda, poduprtom snagom neposredne opozivosti, dok je druga, stojeća vojska, doista ukinuta.

Upravo tako, Lenjin naglašava, centralizirana država nije ukinuta. Ali ona poprima oblik »dobrovoljnog centralizma, dobrovoljnog udruživanja komuna u naciju, dobrovoljnog spajanja proleterskih komuna, zbog destruiranja vlasti buržoaske mašine« (p. 301).

Ovdje se jasno postavlja pitanje u vezi s **institucijama** kroz koje se diktatura proletarijata može izraziti. Jer Lenjin u **Državi i revoluciji** govori o gigantskom zamjenjivanju izvjesnih institucija drugim insti-

* Svi citati iz *Države i revolucije* uzeti su od V. I. Lenin, *Selected Works* (London 1969) a stranice su navedene u zagradama. Ako nije drugačije naznačeno, sve podvučeno nalazi se u tekstu.

tucijama fundamentalno različitog tipa« (p. 293). Ali **Država i revolucija** doista ima malo što reći o institucijama izuzev nekih veoma kratkih referencija na savjete radničkih i vojnih deputata.

Lenjin rezervira neke od tih najizabranijih epiteta za jedan oblik reprezentativnih institucija, naime za »podmitljiv i truo parlamentarizam buržoaskog društva« (p. 297). Međutim, »izlaz iz parlamentarizma nije, naravno, ukidanje reprezentativnih institucija i izbornog principa, nego preobrtnanje reprezentativnih institucija od brbljaonica u »radnička tijela« (p. 296). Institucije koje otjelovljuju taj princip su, kao što je navedeno, savjeti radničkih i vojnih deputata. U jednom slučaju Lenjin govori o »jednostavnoj **organizaciji** naoružanih naroda (kao što su savjeti radničkih i vojničkih deputata...« (p. 329); u drugim o »pretvaranju **svih** građana u radnike i druge namještenike **jednog** golemog „sindikata“ — cijele države — i potpunoj podređenosti čitavog rada tog sindikata istinski demokratskoj državi, državi savjeta radničkih i vojničkih deputata (p. 334); i treća takva referenca je u obliku pitanja: »Kautski razvija „praznovjerno štovanje“ prema ministrima, ali zašto oni ne bi mogli biti zamijenjeni, recimo, komitetima specijalista koji rade pod vlašću svemoćnih savjeta radničkih i vojničkih deputata« (p. 346). Mora se primjetiti, međutim, da su sovjeti »suvremeni i svemoćni« u odnosu na »komitet« o kojima Lenjin govori. S obzirom na svoje birače deputati podliježu opozivu u svako vrijeme: »zastupanje« se mora ovdje shvatiti u smislu djelovanja unutar uskih granica određenim »narodnom vlašću«.

»Država« o kojoj Lenjin govori u **Državi i revoluciji** je, prema tome, država u kojoj stojeća vojska prestaje da postoji, u kojoj je preostalo činovništvo potpuno podređeno naoružanim radnicima i gdje su predstavnici tih naoružanih radnika na sličan način podređeni njima. To je onaj model za koji bi izgledalo da opravdava tvrdnju istaknutu ranije, da je »država« koja izražava diktaturu proleterijata već neposredno nakon revolucije u podmaklom stadiju raspadanja.

To povlači mnogobrojne probleme i činjenica da su oni potpuno zastavljeni u **Državi i revoluciji** ne može se ispustiti iz vida u njenom realističkom procjenjivanju.

Svaki od tih problema je problem **političkog posredništva** revolucionarne partije. Mislim da je diktatura proleterijata očigledno nezamisliva bez barem **nekog** stupnja političke artikulacije i vodstva što implicira političku organizaciju. Ali neobična je činjenica, poznata zdrava Lenjinova prirodna osobina, da politički elemenat koji inače zauzima tako krucijalno mjesto u njegovu mišljenju, naime partija, dobiva tako manjkavu pažnju u **Državi i revoluciji**.

Tri su pozivanja na partiju u ovom djelu kojih dva nemaju direktne veze s glavnim pitanjem o diktaturi proleterijata. Jedno od njih je uzgredna napomena što se tiče potrebe za partijom za sudjelovanje u borbi »protiv religije koja zaglupljuje narod« (p. 318); drugo, jednako uzgredno, primjećuje da: »u revidiranom programu naše Partije svakako moramo uzeti u obzir savjet Engelsa i Marxa, da bismo se više približili istini, da bismo obnovili marksizam čišćenjem od iskrivljanja, da bismo borbu radničke klase za njenu emancipaciju vodili

ispravnije» (p. 310). Treća i najrelevantnija referenca glasi: »Odgajanjem radničke partije, marksizam odgaja avangardu proletarijata, sposobnu da zauzme vlast i **vodi cijeli narod** u socijalizam, da usmjerava i organizira novi sistem, da bude učitelj, vodič i predvodnik svih radnih i izrabljivanih ljudi u organiziranju njihova socijalnog života bez buržoazije i nasuprot buržoaziji« (p. 281).

Nije sasvim jasno iz ovog ulomka da li je **proleterijat** sposoban da zauzme vlast, predvodi, usmjerava, organizira itd., ili je to **avangarda** proletarijata, tj. radnička partija koja je ovdje označena. Obje su interpretacije moguće. Prema prvoj, pitanje političkog vodstva ostavljeno je sasvim nerješeno. Možemo se sjetiti da je isto tako nerješeno ovo pitanje ostavio i Marx u svojim razmatranjima Pariške komune i diktature proletarijata. Ali, izgleda nam da to nije nešto što se **može** ostaviti nerješeno u diskusiji o reakcionarnoj vladavini — osim u granicama teorije spontaniteta koja predstavlja više izbjegavanje nego li njegovo rješavanje. S druge strane, druga interpretacija, koja više odgovara svemu što znamo o Lenjinovoj ocjeni značaja partije služi jedino postavljanju pitanja bez uvijanja. To pitanje je, naravno, apsolutno najvažnije s obzirom na cijeli značaj pojma diktature proletarijata: koji je odnos **između** proletarijata čiju diktaturu je revolucija mislila uspostaviti i **partije** koja odgaja, vodi, usmjerava, organizira itd. Jedino na temelju pretpostavke o simbiotskoj, organskoj povezanosti između njih, pitanje nestaje. Ali, dok je ovakva relacija mogla dobro egzistirati između Boljševičke partije i ruskog proletarijata u mjesecima koji su prethodili Oktobarskoj revoluciji, tj. kad je Lenjin pisao **Državu i revoluciju**, pretpostavka da se ova vrsta odnosa ikada može uzeti kao anatomska i stalna činjenica pripada snazi retorika a ne stvarnosti.

Da li je u spomenutom ulomku partija ili je proletarijat označen kao onaj koji vodi cijeli narod u socijalizam. Činjenica je, da je Lenjin zahtijevao centralnu ulogu partije nakon što su boljševici zaposjeli vlast. Doista, on je 1919. zahtijevao isključivo njeno političko vodstvo. »Da, diktatura jedne partije«, on mi je rekao; »mi stojimo na tome i ne možemo se odreći ovog temelja, budući da je to partija koja je u toku decenija stekla poziciju avangarde čitavog tvorničkog i industrijskog proletarijata«. ³ U stvari »diktatura radničke klase ostvarena je od strane boljševika koji su se od 1905. godine ili ranije ujedinili s cijelim revolucionarnim proletarijatom«. Kasnije, kako i E. H. Carr primjećuje, on je opisao pokušaj da se napravi razlika između diktature klase i diktature partije kao dokaz za »nevjerojatnu i nerazmrsivu zbrku mišljenja« ⁴ a u 1921. godini on se oštro branio od kritika radničke opozicije sa stavom da je »diktatura proletarijata nemoguća izuzev preko komunističke partije«. ⁵

³ E. H. Carr, *The Bolshevik Revolution 1917—1923.*, London, 1950., Vol. I, str. 230.

⁴ *ibid.*, str. 230.

⁵ Robert V. Daniels »The state and Revolution: A Case Study in the Genesis and Transformation of Communist Ideology«. u: *The American Slavic and East European Review* (February 1953), Vol. XII, No. 1., str. 24.

To je mogao biti slučaj, ali mora biti jasno da je to jedan sasvim različit model vršenja revolucionarne vlasti od modela prezentiranog u **Državi i revoluciji** i da on radikalno transformira značenje dodijeljeno »diktaturi proletarijata«.

To doista u najblažem obliku dovodi do pitanja o odnosu između vodeće partije i proletarijata. Čak ni **partija** ovdje nije u pitanju, nego prije partijsko **vodstvo** po onoj strašnoj dinamici koju je Trocki proračunski ocrtao nakon dijeljenja Ruske socijaldemokracije između Boljševika i Menjševika, naime, da »partijska organizacija (partijska klika) najprije zamjenjuje sebe za cijelom partijom; zatim Centralni komitet zamjenjuje sebe za organizaciju i konačno jedan 'diktator' zamjenjuje sebe za Centralni komitet.«⁶

U vrijeme poslije Revolucije, Lenjin je mogao vjerovati i tvrditi da nema konflikta između diktature proletarijata i diktature partije, a Staljin je ovu tvrdnju učinio temeljem i ozakonjenjem svoje totalne vladavine. U slučaju Lenjina malo što je tako značajna mjera njegove veličine kao to da je on, iako je bio na vlasti, morao doći do toga da se ta identifikacija nije mogla jednostavno primiti kao razumljiva sama sobom. On je lako mogao, kako su to njegovi nasljednici učinili, sakriti širinu provalije između zahtjeva i stvarnosti. Da to nije učinio i da je umro duboko uznemiren⁷ to nije najmanje važan dio njegove ostavštine, iako to nije dio njegove ostavštine koji je podoban za evociranje, a kamoli slavljenje u zemlji boljševičke revolucije.

Naravno, veoma je primamljivo transformaciju diktature proletarijata, kako je prezentirana u **Državi i revoluciji**, u diktaturu partije, ili bolje rečeno njenih vođa, pripisati posebnim okolnostima u Rusiji poslije 1917. — zaostalosti, građanskom ratu, stranoj intervenciji, razaranja, velikoj oskudici, nezadovoljstvu naroda i tome što druge zemlje nisu pazile na poziv revolucije.

Tom iskušenju, čini mi se, trebalo bi odoljeti. Naravno, nepovoljne okolnosti s kojima su se Boljševici morali uhvatiti u koštac bile su realne i dovoljno teške. Ali ja bih želio pokazati da su te okolnosti samo otežale, iako zacijelo u ekstremnoj mjeri, problem koji je u **svakom slučaju** inherentan pojmu diktature proletarijata. Problem se javlja stoga što je ta diktatura, čak i u najpovoljnijim okolnostima, neostvariva bez političke medijacije i zato što blago rečeno nužno uvođenje pojma političke medijacije u »model« znatno utječe na karakter potonje. To je slučaj posebno ako se politička medijacija shvati u smislu samo partijskog vodstva. Jer takvo vodstvo, pa i tada ako se »demokratski centralizam« mnogo fleksibilnije primjeni nego što je ikada bio slučaj, čini mnogo težim, a može i onemogućiti institucionalizaciju onoga što bi se slobodnije moglo nazvati socijalistički pluralizam. To je izuzetno postići a može čak biti i nemoguće u najrevolucionarnijim situacijama. Ali to je baš kao i priznati da ako nije izvršena priprema za **alternativan** put izražavanja i političke artikulacije, što pojam vodstva jedne partije po definiciji isključuje, govor o socijalističkoj de-

⁶ I Deutscher, **The Prophet Armed. Trotsky: 1879—1921** (London, 1954), p. 90.

⁷ Pogledaj u pr. M. Lewin, **Lenin's Last Struggle** (London, 1969.)

mokraciji nije ništa drugo nego prazno hvalisavo brbljanje. Vodstvo jedne partije postulira nepodijeljenu revolucionarnu proletersku volju čiji je ona prirodan izraz. Ali to nije prihvatljiv postulat na kojem se oslanja »diktatura proletarijata«: ni u jednom društvu, ma kako bilo konstituirano, ne postoji neka nepodijeljena jedinstvena volja naroda. Upravo zato se javlja problem političke medijacije. Ne treba misliti da je problem nesavladljiv. Ali njegovo rješenje traži, za početak barem da se on mora **priznati**.

Pitanje o partiji, vraća nas na pitanje o državi. Kad je Lenjin rekao da je u slučaju Rusije diktatura proletarijata nemoguća izuzev preko komunističke partije on je također prešutno podrazumijevao da partija mora uliti svoju volju institucijama koje su u **Državi i revoluciji** označene u tom smislu da predstavljaju naoružane radnike i da mora i osigurati vlast nad njom. Godine 1921. on je primjetio »da kao vladajuća partija mi ne bismo mogli pomagati spajanje vlasti sovjeta s vlašću partije — s nama one su spojene i bit će spojene«. ⁸ U jednom od svojih posljednjih članaka u **Pravdi**, pisanom početkom 1923. godine, on je isto tako sugerirao da »fleksibilno ujedinjenje sovjeta s 'party dement', što je bio i izvor enormne snage u vanjskoj politici, bit će barem jednako na pravom mjestu (mislim daleko više na mjestu) ako ga primjenimo na naš cijeli državni aparat«. ⁹ To znači da ako partija mora biti jaka tako isto mora biti jaka i država koja služi, kao njea organ vlasti. I doista, kako je Lenjin već u ožujku 1918. rekao da »za sada mi bezuvjetno ostajemo za državu« i na pitanje koje je sebi sam postavio: »kad će država početi odumirati«, on je odgovorio: »Imat ćemo vremena da sazovemo više od dva kongresa prije nego što ćemo moći reći, pogledaj kako naša država odumire. Do onda to je prerano reći. Proklamirati unaprijed odumiranje države bilo bi narušavanje historijske perspektive«. ¹⁰

U jednom smislu to je potpuno u skladu s **Državom i revolucijom**, u drugom, mnogo važnijem smislu, nije u skladu. To je konsistentno u tom smislu što je Lenjin predviđao postojanje jake vlasti poslije izvođenja revolucije. Ali nije konsistentno u tom smislu što je on isto tako u **Državi i revoluciji** predviđao da to neće biti vlast države u uobičajenom značenju riječi, nego države »naoružanih radnika«. Sigurno je da država o kojoj je govorio poslije revolucije nije država o kojoj je govorio kad je pisao **Državu i revoluciju**.

Vjerujem da je nedovoljno ovaj nesklad jednostavno pripisati posebnim ruksim prilikama s kojima su se suočili boljševici. Jer, izgleda mi da gotovo neposredna volja naroda koju je Lenjin opisao u djelu, pripada u stvari, bez obzira na okolnosti u kojima se revolucija javlja, sasvim dalekoj budućnosti, u kojoj, kako je Lenjin sam napisao »će potreba za nasiljem nad ljudima, za potčinjavanjem čovjeka čovjeku, jednog dijela naroda drugom dijelu, potpuno iščeznuti jer će ljudi naučiti da se drže elementarnih uvjeta društvenog života bez nasilja i

⁸ Carr, op. cit., str. 223.

⁹ ibid., str. 224.

¹⁰ ibid., str. 246.

potčinjavanja« (p. 328). Do tada, država traje, ali to nije vrsta države o kojoj Lenjin govori u **Državi i revoluciji**. To je država za koju nije nužno upotrebljavati navodnike.

U Lenjinovu prikazu stvari, barem u **Državi i revoluciji**, dva su »modela« države suprotstavljena na najoštrij i moguć i način: ili postoji »stara država« sa svojim prinudnim, militarističko-birokratskim aparatom, tj. buržoaska država; ili postoji »prijelazni« tip države — diktatura proletarijata koja je, kako sam pokazao, uopće jedva država. Ali ako, u što vjerujem, postoji tip države predstavlja, neposredno nakon revolucije i dugo vremena poslije revolucije, prečac što ga realni život ne dopušta, Lenjinove formulacije prije služe zaobilaznjem temeljnog pitanja nego doticanju tog pitanja, koje je u centru socijalističkog projekta, naime pitanje vrste države bez navodnih znakova što je kongruentno s vođenjem socijalističke vlasti.

U tom pogledu potrebno je reći da je Marxova i Engelsova ostavština zapravo neizvjesnija nego što Lenjin smatra. Obojica su shvaćali jednim od glavnih zadataka, doista glavnim zadatkom proleterske revolucije, »uništiti« staru državu i sasvim je istina da je Marx za Komunu rekao da je ona bila »najzad pronađena politička forma u kojoj se ostvaruje ekonomsko oslobođenje rada«. ¹¹ Ali nije irelevantno primjetiti da je deset godina nakon Komune Marx isto tako pisao da »sasvim bez obzira na činjenicu da je ova (tj. Komuna) bila prava pobuna grada u izuzetnim okolnostima većine komunara nije nikako bila socijalistička niti je to mogla biti«. ¹² Niti je, dakako, ikada Marx opisao Komunu kao diktaturu proletarijata. Jedino je to učinio Engels u Predgovoru za »**Gradanski rat u Francuskoj**« iz 1891: »U posljednje vrijeme socijal-demokratski filistar još jednom je bio ispunjen sa zdravim terorom u riječima: diktatura proletarijata. Dobro, da li želite, gospodine, znati kako izgleda ta diktatura? Pogledajte u Parišku komunu. To je bila diktatura proletarijata.« ¹³ Ali Engels je iste godine 1891. također rekao u svojoj **Kritici Nacrta Erfurtskog programa** Njemačke socijal-demokratske partije da »ako je nešto sigurno to je da naša partija i radnička klasa mogu doći na vlast jedino u obliku demokratske republike. To je upravo specifičan oblik za diktaturu proletarijata kako je već pokazala Velika Francuska revolucija! (Lenjinov citat u **Državi i revoluciji**, p. 314). Komentirajući ovo, Lenjin izjavljuje da »Engels ovdje ponavlja u posebno izrazitom obliku temeljnu ideju koja se probija kroz sva Marxova djela, tj. da je demokratska republika najbliži pristup diktaturi proletarijata« (p. 314). Ali najbliži pristup nije »specifičan oblik« i može se sumnjati u to da je pojam demokratske republike kao najbližeg pristupa diktaturi proletarijata temeljna ideja koja se probija kroz sve Marxove radove. Također, u **Predgovoru Gradanskom ratu u Francuskoj** Engels je rekao za državu

¹¹ K. Marx, *The Civil War in France*, u: *Selected Works*, Moscow, 1950, vol. 1, str. 473.

¹² K. Marx to F. Domela-Nieuwenhuis, February 22, 1881., u: *K. Marx and F. Engels. Selected Correspondence*, Moscow 1953., str. 410.

¹³ *Selected Works*, op. cit., Vol. I, str. 440.

da je ona »u najboljem slučaju zlo koje je proletarijat naslijedio nakon pobjedonosne borbe za klasnu nadmoć čije će najslabije strane pobjedonosni proletarijat morati polkresati što je brže moguće, kao što je Komuna trebala učiniti, dok je generacija uzdignuta u novim, slobodnim društvenim uvjetima u mogućnosti da odbaci čitavu starudiju države«. (Citirao Lenjin, *Država i revolucija*, p. 320 — podcrtao Miliband).

Na temelju ovog stava, vođa menjševika, J. Martov, slijedeći Kautskoga, pisao je nakon boljševičke revolucije da Engels, govoreći o diktaturi proletarijata, nije upotrebljavao taj termin da bi pokazao oblik vlasti, nego da bi označio socijalnu strukturu državne vlasti¹⁴.

Izgleda da je to pogrešno tumačenje Engelsa a isto tako i Marxa. Jer obojica su zacijelo mislili da diktatura proletarijata ne znači samo »socijalnu strukturu državne vlasti« nego isto tako sasvim jasan »oblik vlasti«. Lenjin im je mnogo bliži kad u **Državi i revoluciji** govori o »gigantskoj zamjeni izvjesnih institucija institucijama fundamentalno različitog tipa« (p. 293).

Radi se, međutim, o tome da uzimajući u obzir sve što Marx i Engels imaju reći o Komuni, oni ostavljaju kasnijim generacijama te institucije fundamentalno različitog tipa da ih ostvare, a tako isto, usprkos tomu, čini i Lenjin u **Državi i revoluciji**.

To, međutim, ne umanjuje značaj toga djela. Usprkos svim pitanjima koje ostavlja nerješenima, ono nosi poruku čiji značaj će tok vremena pokazati, tj. da je socijalistički projekt jedan antibirokratski projekt, i da je u njegovoj srži vizija društva u kojem će »prvi put u povijesti civiliziranog društva, narodna masa nastupiti u nezavisnoj ulozi, ne samo u glasanju i izborima, nego isto tako u svakodnevnom upravljanju državom. U socijalizmu svi će po redu upravljati i brzo će naviknuti da nikim ne vladaju« (p. 348). To je također bila Marxova vizija i jedna je od historijskih zasluga **Države i revolucije** što je potsjetilo na poziciju koja se pokazuje vrijednom u socijalističkom programu rada.

Njena druga historijska zasluga jest u tome što je insistirala da se ne smije dopustiti da ta vizija ostane u velikoj udaljenosti, svijetleća nada koja bi se mogla bezopasno zanemariti u sadašnjici, nego da se njena aktualizacija mora smatrati neposrednim dijelom revolucionarne teorije i prakse. Ovdje sam pokazao da je Lenjin u **Državi i revoluciji** znatno precjenio mogućnost odumiranja države u svakoj zamišljenoj post-revolucionarnoj situaciji. Ali bilo bi dobro da je integriranje ove vrste precjenjivanja u socijalističko mišljenje nužan uvjet za transcendiranje sive i birokratske »praktičnosti« koja je tako duboko inficirala socijalističko iskustvo posljednjeg pola stoljeća.

Preveo s engleskog: Ante Marušić

¹⁴ J. Martov, *The State and the Socialist Revolution*, New York, 1930, str. 41.